

операції може призвести до відсутності політичного консенсусу з цього питання в істеблішменті та суспільстві та лише посилити нестабільність в регіоні проведення операції.

Джерела та література:

1. Keohane D. From Suez to Kosovo: British Political Parties on the Use of Force. *Contemporary British History*. May 2003. Vol. 17, Issue 2. P. 29–48.
2. Kaldor M. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge, Polity Press. 1999. 256 p.
3. Phythian M. *The Labour Party, War and International Relations, 1945–2006*. Routledge, 2007. 200 p.
4. Holland J., Aaronson M. Dominance through Coercion: Strategic rhetorical balancing and the tactics of justification in Afghanistan and Libya. *Journal of Intervention and Statebuilding*. 2014. Vol. 8, Issue 1. P. 1–20.

УДК 94: 327+323.1

Метельова Т.О.

НАЦІОНАЛЬНІ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто причини відмінностей у культурах історичної пам'яті в європейських країнах усталеної і молоді демократії та їх впливу на сучасні міжнародні відносини. Встановлено, що політизація минулого є невід'ємним складником його функціонування в сучасному.

Ключові слова: *колективна пам'ять, політика пам'яті, меморіальні дослідження, Голокост, тоталітарне минуле.*

Meteliova T. National Memory Policies as a Component of Contemporary International Relations.

The article examines the reasons for differences in the cultures of historical memory in European countries of established and young democracies and their influence on contemporary international relations.

It is discovered that the politicization of the past is an integral part of its functioning in the contemporary time.

Keywords: *collective memory, memory policy, memorial research, the Holocaust, totalitarian past.*

Сьогодні дослідження історичної пам'яті (memory studies) перетворилися на один з потужних напрямів сучасного соціогуманітарного знання. Загально визнаним їх здобутком є констатація факту селективного характеру колективної пам'яті. Ситуація «розриву з минулим», яку, за П. Рікбором, нині переживає суспільство, призводить до того, що минуле відновлюється і функціонує як невід'ємний складник сучасного не через живу пам'ять, а через історичну реконструкцію.

Глобалізація стала серйозним викликом для memory studies, адже, з одного боку, у межах класичних теорій, що мали справу переважно з націями і конфесіями, ставлення до гіпотетичного феномену загальносвітової пам'яті є доволі скептичним – аж до ствердження того, що виникла транспарентність культурних кордонів тягне за собою анігіляцію будь-якої локальної пам'яті й настання «епохи загального презентизму», за якого минуле розмивається у віддзеркаленнях сучасного. Одним з найбільш відомих і шанованих скептиків в оцінці впливу глобалізаційних процесів на функціонування колективної пам'яті є Я. Ассман. З іншого боку, опоненти «меморіальних скептиків» – прибічники «глобальної пам'яті» апелюють до реальних фактів постійного впливу глобалізаційних процесів на обговорення проблем колективної пам'яті, її змін у бік розмикання її локальних рамок і зростання транспарентності національних і групових дискурсів пам'яті під впливом розвитку телекомунікацій і цифрових медіа (медіатизації пам'яті) та зростаючої мобільності населення.

Вихід дискусій про пам'ять за межі державно-національних просторів призвів до того, що до їх темпорального виміру як зв'язку між поколіннями одного простору дедалі більше додається вимір просторовий, що постає як глобальний контекст: «тепер кожна нація, що конструює образ свого минулого, робить це «на очах» інших націй, в контексті світового дискурсивного простору. Безпосередньо в життя цю політику на національному рівні проводять різні комісії

з «істини і примирення», інститути національної пам'яті тощо» [3, С. 468].

Неусувний чинник політизації історичної пам'яті, екстрапольований на сферу міжнародних відносин, незрідка має небезпечний деструктивний потенціал. Особливої гостроти набуває політизація пам'яті, пов'язаної з подіями минулого століття. За влучним зауваженням відомого історика О. Міллера, «конфлікти у сфері інтерпретації минулого на світовій арені набули настільки гострого характеру, що в побут увійшло поняття «війни пам'яті». Як аргументовано доводять автори збірника «Пам'ять і влада в повоєнній Європі» (2002 р.), в умовах холодної війни одні й ті самі події Другої світової війни (зокрема, Голокост) зазнавали у двох політико-ідеологічних таборах цілком різної комеморації залежно від політичного контексту. Після руйнації соціалістичного табору переформатування пам'яті про війну й повернення до історії активно відбувалося з обох боків колишньої залізної завіси. Однак воно йшло відмінними шляхами й мало різні наслідки в країнах усталеної та молодій демократії. Тому є кілька причин.

По-перше, на відміну від країн Західної Європи, що пройшли період активного націєтворення у ХІХ ст., потреби національного будівництва в країнах колишнього соцтабору вкрай актуалізували проблеми історичної пам'яті й не могли не призвести до заперечення й певного забуття комуністичного етапу як не релевантного потребам націєтворення. Відповідно зросла роль апеляції до попередніх часів і, зокрема, до часів докомуністичного національного державотворення. «Історія в цьому регіоні виявилася знову мобілізована на службу патріотизму, національній єдності і цілям соціальної інтеграції.

Таким чином, у країнах Центральної та Східної Європи на рубежі ХХ–ХХІ ст. виявилось можливим спостерігати ті явища «націоналізації історії», які Захід пройшов у ХІХ ст.» [3, С. 472]. А отже підвищений ступінь політизації минулого зумовлений не лише суб'єктивними позиціями політичних гравців, а й цілком об'єктивно – логікою розгортання націєтворчих процесів у країнах молодій демократії.

По-друге, способи й напрями переосмислення минулого було детерміновано відмінними формами повоєнного розвитку країн у двох політико-ідеологічних таборах.

Зовнішній напрям практичного втілення визнання відповідальності Німеччиною було окреслено ще у вересні 1951 р., коли канцлер ФРН Конрад Аденауер заявив про готовність обговорити можливість виплати компенсацій жертвам Голокосту. У вересні 1952 р. було підписано угоду, за якою Німеччина взяла на себе зобов'язання виплатити у товарній формі Ізраїлю 3 млрд марок протягом 14 років. Крім того, за Федеральним законом про компенсацію 1953 р. право на неї отримали деякі категорії фізичних і юридичних осіб, з них – 270 тис. євреїв. Надалі було прийнято низку інших програм компенсацій, за якими виплати отримали ще десятки і сотні тисяч людей. Загальна сума виплачених Німеччиною компенсацій Ізраїлю станом на 2013 р. склала більше 70 млрд доларів [7]. У травні 2013 р. урядом Німеччини було прийнято рішення про подальшу виплату компенсацій на додаткову суму 1 млрд доларів євреям, які постраждали в роки Другої Світової війни від нацистського режиму. Ці виплати здійснені Асоціацією матеріальних претензій до Німеччини до 2017 р. [2]. У лютому 2018 р. уряд Німеччини дав згоду в офіційному порядку визнати особами, які пережили Голокост, 25 тисяч алжирських євреїв. Такий статус означає, що й ці особи отримують відповідну матеріальну компенсацію [5].

Для Франції переломним моментом в усвідомленні своєї відповідальності стала промова президента країни Жака Ширака, проголошена ним у 1995 р. на стадіоні «Велодром» (що символічно, оскільки саме цей стадіон у 1942 р. під час проведення т. зв. операції «Вельд'Ів» з затримання і подальшого знищення французьких євреїв був місцем їх утримування перед відправленням в табори смерті). У промові президент Франції визнав відповідальність французів за депортацію євреїв до таборів смерті в часи Голокосту. У сфері зовнішньої політики відповідне визнання своєї провини й відповідальності реалізувалося значно повільніше: у лютому 2009 р. Адміністративний суд Франції визнав, що під час правління режиму Віші з 1942 по 1944 рр. у табори було депортовано 76 000 євреїв. Винесене судове рішення стало офіційним визнанням причетності французького уряду часів Другої світової війни до Голокосту. З 2009 по 2014 рр. Францією було виплачено Ізраїлю понад 6 млрд доларів компенсацій. У 2014 р.

урядом Франції ухвалено рішення про виплату компенсацій жертвам Голокосту, що нині мешкають у США [8].

Низка урядів раніше окупованих нацистами і союзними нацистам країнами Європи через десятиліття після війни також взяли на себе зобов'язання з реституції майна євреїв, конфіскованого в 1939–1945 рр., а також комуністичними режимами Східної Європи після закінчення війни. Такі програми, зокрема, були прийняті у 2008 р. – у Бельгії, у 2009 р. – в Литві [6].

Однак наголос на однаковій злочинності режимів є певним і першим фактичним визнанням відповідальності західноєвропейських країн за «повоєнну зраду». Підтвердження небезпідставності формування у народів країн ЦСЄ історичного дискурсу жертви отримали свій розвиток у Вільнюській декларації Парламентської асамблеї ОБСЄ від 12 червня – 3 липня 2009 р., у якій ствердження унікальності Голокосту поєднано з визнанням однакової відповідальності нацистського й сталінського режимів за «геноцид, порушення прав и свобод людини, військові злочини та злочини проти людства» [4].

Підсумовуючи, слід відзначити, що підвищений ступінь політизації минулого в транзитивних суспільствах зумовлений не стільки суб'єктивними чинниками – позиціями політичних гравців чи політичною кон'юнктурою й потребами часу, а й цілком об'єктивно – логікою розгортання націєтворчих процесів у країнах молодій демократії. В умовах глобалізації національні історичні дискурси виходять за державні межі й перетворюються на чинник міждержавних відносин.

На сучасному етапі такі процеси мають доволі деструктивний потенціал і призводять до суперечностей і виникнення «війн пам'яті». Сьогоднішні війни пам'яті, спричинені процесами переосмислення власного минулого в європейських країнах молодій демократії і зростанням національного самоусвідомлення – це, по суті, змагання націй за визнання їхнього статусу жертви.

Джерела та література:

1. Александер Дж. Культурная травма и коллективная идентичность. *Социологический журнал*. 2012. № 3. С. 5–40.
2. Василенков С. Германия все платит жертвам Холокоста. *Pravda.ru*.

URL: <https://www.pravda.ru/world/europe/european/03-06-2013/1159270-holokost-0/>.

3. Васильев А. Memory Studies: единство парадигмы – многообразие объектов (обзор англоязычных книг по истории памяти). *Новое литературное обозрение*. 2012. Вып. 117. С. 461–480.
4. Вильнюсская декларация Парламентской ассамблеи ОБСЕ и резолюции восемнадцатой ежегодной сессии. Вильнюс, 29 июня – 3 июля 2009 года. URL: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2009-vilnius/declaration-6/265-2009-vilnius-declaration-rus/file>.
5. Германия впервые выплатит алжирским евреям компенсации за Холокост. *Европейская правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2018/02/6/7077121/>.
6. Евреи «Северного Иерусалима» получают компенсацию в размере 37 млн евро. *News.ru.co.il*. URL: <http://www.newsru.co.il/world/14jul2009/litva702.html>.
7. Клеймс конферанс. *Электронная еврейская энциклопедия*. URL: <http://eleven.co.il/diaspora/public-organizations/15400/>.
8. Косяков С. Франция выплатит компенсации пострадавшим от Холокоста евреям. *DW*. URL: <https://www.dw.com/ru>.